

Filip Tołkaczewski

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Okazjonalizmy Wasilija Szukszyna w przekładzie na język polski

Początek szeroko zakrojonych badań nad spuścizną literacką Wasilija Szukszyna przypada na koniec lat 80. i wiąże się z działalnością naukową pracowników Ałtajskiego Uniwersytetu Państwowego w Barnaulu, Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego w Bijsku oraz barnaulskiego Naukowo-Badawczego Centrum-Muzeum W.M. Szukszyna. Do ich najważniejszych osiągnięć należy niewątpliwie opracowanie trzutomowej encyklopedii pt. *Творчество В.М. Шукшина* [por. Чувакин 2004–2007, I–III]) oraz słowników pt. *Словарь языка рассказов В.М. Шукшина* [Байрамова, Никишаева 2002–2005, I–III], *Словарь диалектизмов в произведениях В.М. Шукшина* [Воробьева 2002] i *Словарь фразеологизмов в произведениях В.М. Шукшина* [Соловьева 2004]. Prace te – wraz z moskiewskim słownikiem *Словарь языка Василия Шукшина* pióra W.S. Jelistratowa [2001] – przybliżają język pisarza, umożliwiają analizę słownictwa nie tylko pod względem jego rozwarstwienia stylistycznego, lecz także znaczeń przypisywanych przez autora określonym jednostkom leksykalnym. Pozwalają zatem lepiej rozumieć poszczególne wyrazy i całości ponadleksmowe (a przez to – wszystkie teksty pisarza), dają także asumpt do podejmowania wielostronnych badań uzupełniających dotychczasową wiedzę, zwłaszcza w interesującym nas aspekcie translatologicznym. Z przeglądu literatury wynika bowiem, że opracowania monograficzne dotyczące przekładu utworów W. Szukszyna na języki obce są stosunkowo rzadkie [por. Мопару 2000; Марьин 2004], większość publikacji ma natomiast charakter przyczynkowski. Na gruncie polskim uwagę skupia artykuł D. Gierczyńskiej *Z zagadnień przekładu rosyjskiej „prozy wiejskiej” na język polski* [Gierczyńska 1996, 41–47], poświęcony tłumaczeniu gwaryzmów opowiadań *Wsiowi ludzie*, *Rozhasały się konie na polu*, *Bzdrynio* i *Nocne dumania*, praca A. Bednarczyk *Co się działo, zanim „trzeci kur” zapał po polsku?* [Bednarczyk 1997, 169–181], która dotyczy sposobów odtwarzania humoru, czy też artykuł M. Mocarz *Transformacje leksykalne w przekładzie wyrazów kategorii stanu*, oparty na materiale opowiadań *Bezwstydnicy* i *Jesień* [Mocarz 2001, 216–223]. Rozważania zaś nad przekładem wybranych jednostek podstandardowych (na materiale opowiadania *Zrobił na szaro*) zawiera znana praca R. Lewickiego [1986].

Jak wynika z przeglądu literatury, dotychczasowe badania nie obejmują zagadnienia przekładu Szukszynowskich okazjonalizmów, czyli tych jednostek leksykalnych, które są indywidualnymi tworamі autora. Przyczyna tkwi zapewne w tym, że leksyka odautorska przez długi czas pozostawała poza zainteresowaniem szukszynoznawców, również leksykografów – autorów słowników języka pisarza. Z lektury uwag wstępnych do tych opracowań wynika, że do siatek haseł wprowadzono wprawdzie wyrazy i wyrażenia autorskie [por. Елистратов 2001, 8; Воробьева 2002, 11; Байрамова, Никишаева 2002, I, 4–7; Соловьева 2004, 208], ale które jednostki uznano za okazjonalne, nie wiadomo, bo w częściach hasłowych nie zastosowano odpowiednich kwalifikatorów. Z moich obserwacji – opartych na analizie wymienionych słowników – wynika, że grupę przypuszczalnych wyrazów odautorskich (w powieściach i opowiadaniach) tworzy 81 jednostek, w tym 27 okazjonalizmów właściwych, czyli wyrazów o nowej strukturze i znaczeniu (np. *досвиданькатся* ‘mówić do widzenia’, *задвига* ‘zasuwka’, *заполонь* ‘przestrach, popłoch’, *тальянить* ‘grać na taliance (jednorzędowej harmonii)’, 46 okazjonalizmów semantycznych, a więc tych jednostek literackich lub gwarowych, którym autor nadał nowe znaczenia (np. *волачивать* ‘grać na instrumencie’, *волчина* ‘duży silny wilk’, *засвистывать* ‘bawić się, hulać’, *поршень* ‘duża spracowana ręka, dłoń’, *тряпошница* ‘strojnisia, kobieta interesująca się tylko strojami’) i 8 afiksalnych (np. *горбатинка* ‘garbek (na nosie)’, *папиросина* ‘papieros’)¹.

Jak wiadomo, wyraz okazjonalny jest jednostką trudną do przełożenia ze względu na liczne istotne właściwości: 1) nie jest on elementem zasobu leksykalnego języka, 2) jest jednostką mowną, indywidualnym tworem przynależącym do określonego nadawcy, rezultatem jego świadomej działalności w celach uzyskania określonych efektów komunikacji, 3) występuje jednostkowo (ale w określonych celach może być powtarzalny jako cytat, [por. Лыков 1976, 13], 4) jego znaczenie konstytuuje się wyłącznie w danym kontekście, 5) „(...) nigdy nie zatracą swej świeżości i ekspresji” [Pędyczak 1984, 23], 6) nie ma odpowiednika w konwencjonalnej leksykografii dwujęzycznej. Z tych właśnie przyczyn przekład okazjonalizmów wymaga od tłumacza samodzielnego ustalania stosunków ekwiwalencji, stosowania innowacyjnych i nieszablonowych działań [por. Bartwicka 2012, 42], ukierunkowanych na poszukiwanie najlepszych odpowiedników, głównie jednak – ze względu na wskazane wyżej cechy leksyki odautorskiej – przybliżeń przekładowych.

Okazjonalizmy – podobnie jak wyrazy kanoniczne – wyrażają znaczenie denotatywne, wskazując na konkretny przedmiot lub fragment rzeczywistości, oraz pragmatyczne, informując o warunkach jego funkcjonowania w komunikacji społecznej.

¹ Szczegóły przedstawiam w artykule *Индивидуально-авторская лексика в произведениях В.М. Шукшина*, który czeka na recenzję wydawniczą.

Przyjmuje się jednak, że w języku artystycznym główna funkcja okazjonalizmów polega nie tyle na nominacji, ile na ekspresji, bo każde słowo-meteor [Лопатин 1973, 64] „(...) przyczynia się do wzmocnienia siły oddziaływania komunikatu językowego i nadaje mu niepowtarzalną specyfikę (...)” [Pędyczak 1984, 22]. Owa ekspresja – obowiązkowy atrybut wyrazu autorskiego – w procesie tłumaczenia schodzi, jak się wydaje, na dalszy plan, ważniejsze staje się bowiem znaczenie denotatywne, ściśle mówiąc, taki sposób jego odtwarzania, który pomagałby zachowywać w przekładzie niezwykłość tłumaczonej jednostki, uruchamiając zarówno intersubiektywne, jak i indywidualne skojarzenia.

Ponieważ okazjonalizmy Wasilija Szukszyna nie były dotąd analizowane w ramach konfrontacji przekładowej, w niniejszym artykule przedstawię ich polskojęzyczne ekwiwalenty utrwalone w przekładach Ireny Bajkowskiej, Zofii Gadzińskiej, Tadeusza G. Lipszyca, Ewy Niepokólczyckiej, Ireny Piotrowskiej, Barbary Reszko i Anity Tyszkowskiej². Materiał, który stanowią 43 jednostki wyekscerpowane z 23 opowiadań, zaprezentuję w trzech osobnych grupach, odnoszących się do 1) okazjonalizmów strukturalno-semantycznych, 2) okazjonalizmów semantycznych oraz 3) okazjonalizmów afiksalnych.

Znaczenie denotatywne okazjonalizmów podaję na podstawie słowników języka pisarza (przytaczając definicję znaczeniową w postaci oryginalnej, czyli rosyjskojęzycznej), właściwości zaś semantyczno-stylistyczne odpowiedników ustalam na podstawie słowników definicyjnych języka polskiego³.

1. Okazjonalizmy strukturalno-semantyczne

Okazjonalizmy strukturalno-semantyczne mają odpowiedniki przekładowe dwojakiego rodzaju: współnoodmianowe (neutralne) i nacechowane stylistycznie.

Odpowiedniki współnoodmianowe wykazują z jednej strony szerszy zakres znaczeniowy, włączający zakres znaczeniowy wyrazu odautorskiego, co prowadzi do zubożenia informacyjnego tłumaczonego tekstu, por.

подосвиданькаться ‘попрощаться, сказав «до свидания»’ → **pożegnać się** ‘pożegnać kogo, wypowiedzieć słowa, wykonać gest pożegnania’ ∇ „Сергей ни с кем не подосвиданькался... Не пошел со всеми вместе – отделился, пошел один” „Siergiej nie pożegnał się z nikim. Nie wracał w gromadzie, poszedł sam” [Сапожки / Kozaczki 433/130], z drugiej zaś różnią się od okazjonalizmu pod względem semantycznym, por.

² Wykaz źródeł zamieszczam na końcu artykułu.

³ Wykaz słowników zamieszczam na końcu artykułu.

баронка ‘барыня, госпожа’ → **dama** ‘wytworna kobieta’ „Он не то чтобы обиделся, а захотелось, чтобы этой »баронке« так бы прямо и сказали: «Чем же тут гордиться-то, милая? (...)»” „Nie żeby się obraził, ale zapragnął, żeby tej «damie» ktoś wypalił prosto z mostu: «Czymże tu się pysznić, złociutka? (...)»” [Суд / Sqd 347/125].

W wypadku okazjonalizmów nacechowanych kulturowo odpowiedniki współnoodmianowe zacierają ich istotne konotacje semantyczne, np.

тальянить ‘играть на тальянке’ → **przygrywać** ‘grając na instrumencie muzycznym, towarzyszyć komuś lub czemuś’ ∇ „А время подперло жениться, ну и ходит, дурак, по ночам, «тальянит»” „Przyszła pora na ożenek, no to chodzi, głupi, po nosy i przygrywa” [Думы / Nocne dumania 229/86].

Drugi typ odpowiedników przekładowych stanowią jednostki charakterystyczne dla stylu potocznego w jego najniższym rejestrze (tzw. potoczmy lub kolokwializmy) oraz archaizmy, czyli wyrazy dawne, które już wyszły z użycia.

Część potoczmy oddaje całkowicie znaczenie wyrazów autorskich, por. **дубинистый** ‘глуповатый, пустой’ → **głupawy** ‘nieco głupi, niezbyt mądry’ „Володька дружит с медсестрой Верой, которая нравится Ване Татусю, но Ваня это скрывает, надеется, что Вера сама заметит гордого Ваню и покинет дубинистого Володьку” „Wołodźka przyjaźni się z pielęgniarką Wierą, która podoba się Wani Tatusiowi, ale Wania kryje się z tym, mając nadzieję, że Wiera sama zauważy dumnego Wanię i porzuci głupawego Wołodźkę” [Крыша над головой / Dach nad głową 332/140].

Inne odpowiedniki potoczne mają węższy zakres znaczeniowy, np.

читушечка ‘чекушка, четвертинка, четверть вина или водки’ → **wódeczka** ‘z sympatią o wódcę’ ∇ „– Хочешь, читушечку тебе возьмем?” „– Chcesz, to wódeczki ci kupię?” [Одни / Samotni 122/111].

Pozostałe kolokwializmy mają odmienne znaczenia denotatywne, np.

пипеточки ‘о красивых вещах’ → **paputki** ‘domowe pantofle, zwykle miękkie, na płaskiej podeszwie’; ∇ „Сергей долго любовался на сапожки, потом пощелкал ногтем по стеклу прилавка, спросил весело: – Это сколько же такие пипеточки стоят?” „Siergiej długo przyglądał się kozaczkom, wreszcie zastukał paznokciem w szkło lady i spytał żartobliwie: – Ile za te paputki?” [Сапожки / Kozaczki 430/125].

Odpowiednik archaiczny, który w analizowanym przekładzie jest wynikiem opcjonalnej transformacji gramatycznej, z jednej strony oddaje całkowicie znaczenie jednostki odautorskiej, z drugiej zaś w pewnym stopniu aktualizuje również taką jej stałą cechą jak niezwykłość [Лыков 1976, 34]; jego użycie wynika bowiem nie z potrzeb pragmatycznych, lecz artystycznych, ma zatem charakter indywidualno-innowacyjny, por.

несдюжливый ‘не сдерживающий эмоций, невыдержанный’ → **nie strzymujący**⁴ (**strzumać** ‘powstrzymać, pohamować’) ∇ „– Не сдюжил... – Опять не сдюжил! Ах ты, господи, – какие ведь мы несдюжливые!” „– Nie strzymałem... – Znowu nie strzymałeś! Och, Panie święty, jacyście to nie strzymujący!” [*Страдания молодого Ваганова / Cierpienia młodego Waganowa* 517/188].

2. Okazjonalizmy semantyczne

Okazjonalizmy semantyczne, których forma zewnętrzna wypływa z wyrazów kodyfikowanych, mają pięć typów odpowiedników: współnoodmianowe, stylistycznie nacechowane, utarte całości wieloelementowe, wyrażenia porównawcze oraz takie, które powstały w wyniku kalkowania struktury okazjonalizmu.

Większość odpowiedników współnoodmianowych nie jest równoważna semantycznie, nie oddaje bowiem znaczenia jednostek okazjonalnych. W planie treści są one zbliżone do wyrazów, na bazie których powstały, co świadczy o tym, że okazjonalny charakter translandów nie został w tym wypadku rozpoznany przez tłumacza, np.

засвистывать ‘околачиваться, гулять, веселиться, развлекаться’ → **podśpiewywać** ‘śpiewać niegłośno, od czasu do czasu (zwykle z radości, zadowolenia, wskutek dobrego humoru); ∇ „Эх... работники. Только по клубам засвистывать, подарки отцам мастерить...” „Ech, tacy z was robotnicy... Umiecie tylko w klubach podśpiewywać i ojcom podarki majstrować...” [*В профиль и анфас / Z profilu i anfas* 234/161];

нашибать ‘наворовать’ → **nałapać** ‘wiele lub wystarczająco czegoś złapać, schwytać’ ∇ „Миколай Рогодин – хитрый был мужик, охотник до чужого – и говорит вечером: «Гринька, – говорит, – (...) дуй в деревню, нашибай кур у кого-нибудь (...)»” „Mikołaj Rogodin – chytry taki był chłop, lubił się na cudze połaszczyc – powiada wieczorem: «Grińka, powiada, (...) machnij się do wsi, nałap tam gdzie kur (...)»” [*Земляки / Swojacy* 264/108];

свалиться ‘перевариться (о съеденной пище)’ → **zելzeć** ‘stać się lżejszym, łagodniejszym, mniej intensywnym, mniej ostrym; zmniejszyć się, złagodzić, osłabnąć’ ∇ „Городской старик отпил немного молока (...). – Спасибо. Хорошо поел. (...) – Косить пойдешь? – Нет, обожду маленько. Пусть свалится маленько” „Miastowy starzec wypił trochę mleka (...). – Dzięki. Podjadłem sobie. – (...) – Pójdiesz kosić? – Nie, poczekam jeszcze. Niech kapkę zելzeje” [*Земляки / Swojacy* 262/105];

⁴ Zapis oryginalny.

сороконожки ‘o мелких, суетливых, нетрудолюбивых людях’ → **stonogi** ‘skorupiaki, równonogi, przystosowane do życia lądowego’ ∇ „– Нaley-ка, – попросил старик. Выпил, тоже сплюнул. – Сороконожки, – вдруг зло сказал он. – Суетитесь на земле – туда-сюда, туда-сюда, а толку никакого” „– Nalej! – zwrócił się stary. Wypił, splunął również. – Stonogi! – nagle powiedział ze złością. – Kręcicie się po ziemi tu i tam, tędy i owędy, a sensu w tym nie ma” [*В профиль и анфас / Z profilu i anfas* 234/160–161];

тесать ‘воспитывать, прививать культуру, образовывать, учить’ → **obciosywać** ‘siekierą obrobić drzewo (rzadziej młотem kamień)’ ∇ „– Сознание, сознание... – вздыхала Малышева. – Тесать вас еще и тесать!” „– Wyznania...wzdychała Małyszewa. – Obciosywać was jeszcze trzeba, oj obciosywać!” [*Бессовестные / Swaty* 396/181]; por. także odpowiednik **ciosać** ∇ „– Świadomość, świadomość... – wzдыхała Małyszewa. – Ciosać was jeszcze trzeba a ciosać!” [*Бессовестные / Bezwstydnicy* 396/77];

уговорить ‘разрушить’ → **sprzątnąć** ‘usunąć co z miejsca, na którym nie powinno być i kłaść na właściwym; robić porządek’ ∇ „– Видела, как мы церкву уговорили?” „– Widziałas, jak cerkiew żeśmy gładko sprzątnęli?” [*Крепкий мужик / Łebski chłop* 339/218].

Mimo niezgodności na poziomie sensu odpowiedniki współnoodmianowe są skuteczne – jako element poliptotonu – w odtwarzaniu gry słownej, por.

заготовить ‘зачать ребенка’ → **kupić** ‘nabyć co za pewną cenę, za pewną sumę pieniędzy’ ∇ „Был в этих местах один ухарь. Кожи по краю собирал, заготовитель. Ну, заодно и меня заготовил” „Bywał w tych stronach taki jeden gracki chłop. Jeździł po kraju i skupował skóry – był agentem skupu. No i przy okazji kupił mojej matce mnie” [*Сураз / Znajdek* 353/154].

W kilku wypadkach obserwujemy jednak zgodność semantyczną odpowiednika współnoodmianowego, np. w następujących kontekstach:

патрончик ‘маленькая рюмка, фужерчик’ → **kieliszek** ‘małe naczynie, z którego najczęściej pije się alkohol, zwłaszcza wódkę’ ∇ „Федор хмыкнул с досадой, но пока не стал говорить, достал другой хрустальный патрончик, плеснул в него коньяку” „Fiodor sapał z oburzeniem, ale na razie nic nie powiedział. Wyciągnął następny kryształowy kieliszek, nalał koniaku” [*Как зайка летал на воздушных шариках / Jak zajączek latał na balonikach* 539/211];

припечатать ‘ударить’ → **trzasnąć** ‘uderzyć gwałtownie, z siłą w co lub czym’ ∇ „Степан крепко припечатал кулак в столешницу” „Stiepan trzasnął z całej мосы pięścią w stół” [*Стенка / Stiopka* 145/30];

разворотить ‘встревожить’ → **poruszyć** ‘wyprowadzić, wytrącić z równowagi’ „Очнулся, качнул рюмочку, приглашая брата, выпил. – Да, – сказал,

– разворотил ты мне душу... А чем, не пойму” „Ocknął się, kiwnął kieliszkiem, zapraszając brata, wypił. – Tak – powiedział – poruszyłeś moją duszę... Ale nie wiem czym” [*Как зайка летал на воздушных шариках / Jak zajaczek latał na balonikach* 541/218].

Brak równoważności semantycznej charakteryzuje również większość odpowiedników stylistycznie nacechowanych, por.

измордовать ‘изучить, проштудировать, внимательно прочитать, вызубрить’ → **zmordować** ‘wykonać co, dokonać czego z trudem, mordując się’ ∇ „«Прочитаю за лето двадцать книг по искусству, – думал он, – измордую классиков, напишу для себя пьесу из колхозной жизни – вот тогда поглядим»” „«Przeczytam w lecie dwadzieścia książek o sztuce – myślał – zmorduję klasyków, napiszę po prostu dla siebie sztukę z życia kolchozowego, a wtedy zobaczymy»” [*И разыгрались же кони в поле / Rozhasały się konie na polu* 135/5];

поршень ‘о большой, натруженной руке’ → **paluch** ‘zgr. od palec’ ∇ „И полез грязной лапой в белоснежную, нежную... внутрь сапожка. Сергей отнял сапожок. – Куда ты своим поршнем?” „I dalej pchać łapę w śnieżnobiałe delikatne wnętrze... Siergiej zabrał mu but. – Gdzie pchasz paluchy?” [*Сапожки / Kozaczki* 432/129];

раскорячиться ‘попасть в ситуацию мучительной альтернативы, трудного жизненного выбора, когда человек не способен принять решение’ → **rozkleić się** ‘stracić panowanie nad sobą, stać się słabym, nieodpornym’ ∇ „Это впервые в жизни Ваганов так раскорячился...” „Po raz pierwszy w życiu tak się rozkleił...” [*Страдания молодого Ваганова / Cierpienia młodego Waganowa* 521/195].

W jednym wypadku mamy do czynienia z zastosowaniem odpowiednika o zakresie znaczeniowym niedokładnie pokrywającym się z zakresem znaczeniowym okazjonalizmu, por.

терка ‘некрасивая женщина, вероятно рябая’ → **paskudztwo** ‘obrzydlivość (w znaczeniu fizycznym lub moralnym)’ ∇ „– С лица воду не пить, – резонно отвечает Спирька. – Она – терка, а душевней всех вас” „– Nie to ważne, co na wierzchu – odpowiada całkiem słusznie Spirka. – Paskudztwo, ale lepsza jest od was wszystkich razem” [*Сураз / Znajdek* 350/148].

Pewne przesunięcia semantyczne obserwujemy także w odpowiednikach frazeologicznych i wyrażeniach porównawczych, por.

оттянуть ‘поставить на место кого-л., разделаться с кем-л.’ → **przerobić kogo** ‘postawić kogo w złej, niekorzystnej sytuacji, dać się komu we znaki’ ∇ „Он не слышал, как потом мужики, расходясь от кандидатов, говорили: – Оттянул он его!...” „Nie słyszał już, jak później mężczyźni, rozchodząc się do swoich domów, rozmawiali między sobą: – Ale go przerobił!...” [*Спезал / Zrobił na szaro* 412/147];

спать ‘(о ноге в хорошей обуви) быть в уюте, тепле, находиться в удобном положении, комфорте’ → **być jak w puchu** ▽ „Остороженько запустил руку вовнутрь... «Нога-то в нем спать будет», – подумал радостно” „Ostrożniutko wsunął rękę do środka... «Noga będzie jak w puchu» – pomyślał radośnie” [*Сано-жки / Kozaczki* 431/127].

Pozostałe odpowiedniki frazeologiczne albo pokrywają całkowicie znaczenia okazjonalizmów, por.

фотографировать ‘бить’ → **dać komuś wycisk** ‘robić kogoś’ ▽ „Пашка пригтовился к самому худшему: сейчас она закричит, прибежит ее отец и будет его фотографировать” „Paszka przygotował się na najgorsze – teraz zacznie krzyzczeć, przybiegnie jej ojciec i da mu wycisk, aż drzazgi polecą” [*Класный водитель / Kierowca na medal* 107/31], albo różnią się od nich na poziomie sensu, por.

пузырь ‘о пустом, попусту нервничающем человеке’ → **zawracanie głowy** ‘rzecz nieroważna; bzdura’ ▽ „– O!.. Господи... Пузырь: туда же, куда и люди, – тоска, – издевалась жена Максима, Люда, неласковая, рабочая женщина: она не знала, что такое тоска” „– O, mój Boże... Zawracanie głowy... Jak inni, to i on. – Chandra – szydziła żona Maksyma, Luda, oschła, zapracowana kobieta, która nie wiedziała, co to chandra” [*Верыю! / Wierzę!* 402/96].

Znaczenie denotatywne i właściwości konotacyjne okazjonalizmów semantycznych oddają niewątpliwie te odpowiedniki, które są wynikiem kalkowania ich struktury, por.

сажалка ‘женщина, сажающая людей в тюрьму’ → **wsadzaczk** ▽ „Ты сперва посади!.. Потом уж я буду думать, где мне пригодится, а где не пригодится. Сажалка...” „Najpierw mnie wsadź! ... A potem już ja sam się będę martwić, gdzie mi się przyda, a gdzie nie przyda. Znalazła się... wsadzaczk...” [*Мой зять ukradł машину дров / Mój zięć ukradł samochód drewna* 483/81].

Jeśli chodzi o odpowiedniki okazjonalizmów semantycznych, których forma zewnętrzna wypływa z wyrazów gwarowych, to należą one bądź do słownictwa współnoodmianowego, bądź do słownictwa stylistycznie nacechowanego. Pierwsze oddają znaczenie okazjonalizmu, por.

тряпошница ‘тряпичница, женщина, интересующаяся только нарядами, вещами’ → **strojnisia** ‘kobieta przesadnie strojąca się, przykładająca zbytnią wagę do strojów’ ▽ „– Ничего. У меня, Егор, даже не Баба-яга, – сбавил он в голосе, – у меня нормальная тряпошница, мещанка” „– Nie szkodzi. Moja to nawet nie baba-jaga – Fiodor zniżył głos – moja to zwyczajna strojnisia, mieszcanka” [*Как зайка летал на воздушных шариках / Jak zajaczek latał na balonikach* 541/217], drugie zaś tego znaczenia nie pokrywają, por.

позубатиться ‘повздорить, поругаться’ → **powarczeć** ‘porozmawiać z kimś, okazując złość, lekceważenie, niechęć’ ∇ „Еще немного позубатились и поехали домой” „Powarczeli na siebie jeszcze trochę i pojechali do domu” [*Сапожки / Kozaczki* 433/130].

3. Okazjonalizmy afiksalne

Okazjonalizmy afiksalne mają cztery rodzaje odpowiedników: współnoodmianowe, nacechowane stylistycznie, będące jednostkami ponadleksemowymi oraz takie, które powstały w wyniku opcjonalnej transformacji gramatycznej. Zdecydowaną większość ekwiwalentów charakteryzuje równoważność semantyczna, por.

– jednostki współnoodmianowe: **пискнуться** ‘издать тонкий звук, ударяя о что-л.’ → **stuknąć** ‘wydać charakterystyczny odgłos wskutek uderzenia’ ∇ „Рюмочка пискнулась звонким краешком в гладкий стол и раскололась” „Kieliszek stuknął delikatnym brzegiem w gładki stół i stłukł się” [*Как зайка летал на воздушных шариках / Jak zajączek latał na balonikach* 538/209];

– jednostki stylistycznie nacechowane: **надёргаться** ‘наработаться, переделать много дел’ → **naszarpać się** ‘namozolić się’ ∇ „– Вот так надергаешься за день-то, наорешься, как ты говоришь, – без этого, к сожалению, тоже не обойдешься (...)” „– Naszarpiesz się tak przez cały dzień, nawymyślasz, jak powiedziałeś – bez tego, niestety, też się nie można obyć (...)” [*Как зайка летал на воздушных шариках / Jak zajączek latał na balonikach* 540/213];

петушня ‘петухи’ → **koguciska** ‘kogucisko zgr. od kogut’ ∇ „Петушня орет по селу” „Koguciska drą się po całej wsi (...)” [*В профиль и анфас / Z profilu i anfas* 235/163];

– związki wyrazowe: **одеколонистый** ‘с запахом одеколона’ → **wody kolońskiej** ∇ „И еще уловил Спирька тонкий одеколонистый холодок, исходивший от гладко выбритых щек Сергея Юрьевича” „I poczuł jeszcze leciutki, świeży zapach wody kolońskiej bijący od starannie ogolonych policzków Siergieja Juriewicza” [*Сураз / Znajdek* 355/157];

– odpowiedniki będące wynikiem opcjonalnej transformacji gramatycznej: **горбатинка** ‘горбинка (на носу)’ → **garbaty** ‘mający garb; mający wypukłość, krzywiznę, zgrubienie’ ∇ „– Это... я деньги потерял. – При этом ломаный его нос (кривой, с горбатинкой) из желтого стал красным” „– No, tego... pieniążem zgubił... – Jego nos (złamany, garbaty) zrobił się purpurowy” [*Микроскоп / Mikroskop* 305/117].

Zaledwie jeden odpowiednik (wspólnoodmianowy) nie pokrywa znaczenia jednostki odautorskiej, por.

переладиться ‘изменить мнение’ → **przeredagować** ‘redagując przerobić, zmienić redakcję czego; zredagować powtórnie, na powo’ ▽ „- Что, у вас доченька заболела? – Заболела. Валентина... – Федор забыл вдруг, как ее отчество. Знал, и забыл. И переладился на ходу: – Валя, отпусти, пожалуйста, мужа, пусть приедет – на два дня!” „- Сóż то, сóreczka wam choruje? – Choruje, Walentyno... – Fiodor zapomniął imienia ojca bratowej. Znał je i nagle zapomniął. Na oczekaniu przeredagował zdanie: – Walu, prosz  cię, puść męża, niech do nas wpadnie na dwa dni!” [*Как зайка летал на воздушных шариках / Jak zaj czek latał na balonikach* 536/202].

W świetle praktyki przekładowej zaświadczonej w 23 tekstach, które wyszły spod pióra 7 znanych tłumaczy, można stwierdzić, że:

- Szukszynowskie wyrazy odautorskie mają w przekładach na język polski odpowiedniki 1) wspólnoodmianowe, 2) potoczne (kolokwialne), 3) należące do słownictwa archaicznego, 4) będące frazeologizmami lub 5) luźnymi związkami wyrazowymi, 6) wyrażeniami porównawczymi, 7) kalkami strukturalnymi oraz 8) takimi formami, które powstały w wyniku opcjonalnej transformacji gramatycznej. Najbardziej powszechne – bo stosowane najczęściej i niezależnie od typu okazjonalizmów – są odpowiedniki wspólnoodmianowe i te, które należą do stylu potocznego w jego najniższym rejestrze;
- pod względem treści znaczeniowej wśród odpowiedników przeważają jednostki nierównoważne semantycznie (ok. 59%). Nieadekwatność semantyczna charakteryzuje głównie ekwiwalenty stosowane do tłumaczenia tych okazjonalizmów, których forma zewnętrzna wypływa z wyrazów kodyfikowanych lub gwarowych. Wynika to zapewne z tego, że tłumacze nie postrzegali podobnych jednostek jako rezultatu indywidualnej działalności W. Szukszyna, utożsamiali je natomiast z wyrazami znanymi, notowanymi w różnorodnych opracowaniach leksykograficznych;
- w wypadku zaś przekazu takiej cechy okazjonalizmów jak ich niezwykłość, stanowił on dla tłumaczy istotny problem. Wydaje się bowiem, że ten obowiązkowy atrybut wyrazów odautorskich udało się odtworzyć jedynie częściowo zaledwie w dwóch wypadkach – w odpowiedniościach **несдюжливый** – **nie strzymujący**⁵ oraz **сажалка** – **wsadzaczk**.

⁵ Zob. przyp. 4.

Bibliografia

Materiały źródłowe

- Šukšin Vasilij Makarovič. 2012. *Polnoe sobranie rasskazov v odnom tome*. Moskva: Ėksmo. [Шукшин Василий Макарович. 2012. *Полное собрание рассказов в одном томе*. Москва: Эксмо].
- Szukszyn Wasilij. 1974. *Rozmowy przy jasnym księżycu*. Tłum. Gadzinianka Z., Reszko B. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Szukszyn Wasilij. 1975. *Nocne dumania i inne utwory*. Tłum. Bajkowska I., Reszko B. i in. Warszawa–Moskwa: Czytelnik, Progress.
- Szukszyn Wasilij. 1981. *Jest taki chłopak*. Tłum. Piotrowska I. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Iskry”.
- Szukszyn Wasilij. 1988. *Rozhasały się konie na polu*. Tłum. Lipszyc T.G., Tyszkowska A. i in. Warszawa–Moskwa: „Książka i Wiedza”, „Raduga”.

Źródła leksykograficzne

- Anusiewicz Janusz, Skawiński Jacek. 1996. *Słownik polszczyzny potocznej*. Warszawa–Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bajramova Tamara Fedorovna, Nikišaeva Valeriâ Petrovna. 2002–2005. Вып. I–III. *Slovar' âzyka rasskazov V.M. Šukšina*. Bijsk: Bijskij pedagogičeskij gosudarstvennyj universitet [Байрамова Тамара Федоровна, Никишаева Валерия Петровна. 2002–2005. Вып. I–III. *Словарь языка рассказов В.М. Шукшина*. Бийск: Бийский педагогический государственный университет].
- Czeszewski Maciej. 2006. *Słownik polszczyzny potocznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Elistratov Vladimir Stanislavovič. 2001. *Slovar' âzyka Vasiliâ Šukšina*. Moskva: Izdatel'stvo „Azbukovnik”, Izdatel'stvo „Russkie slovari” [Елистратов Владимир Станиславович. 2001. *Словарь языка Василия Шукшина*. Москва: Издательство „Азбуконик”, Издательство „Русские словари”].
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. 1994–2005. T. 1–50. Red. Zgólkowa H. Poznań: Wydawnictwo „Kurpisz”.
- Skorupka Stanisław. 1985–1987. T. 1–2. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”.
- Słownik języka polskiego*. 1958–1968. T. 1–10. Red. Doroszewski W. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, PWN.
- Słownik współczesnego języka polskiego*. 1998. T. 1–2. Red. Dunaj B. Warszawa: Przegląd Reader's Digest.
- Solov'eva Anastasiâ Dmitrievna. 2004. *Slovar' frazeologizmov v proizvedeniâh V.M. Šukšina*. V: *Tvorčestvo V.M. Šukšina: Ėnciklopedičeskij slovar'-spravočnik*. T. I. Red. Čuvakin A. A. Barnaul: Izdatel'stvo AltGU: 207–331 [Соловьева Анастасия Дмитриевна. 2004. *Словарь фразеологизмов в произведениях В.М. Шукшина*. В: *Творчество В.М. Шукшина: Энциклопедический словарь-справочник*. Т. I. Ред. Чувакин А. А. Барнаул: Издательство АлтГУ: 207–331].
- Vorob'eva Ida Aleksandrovna. 2002. *Slovar' dialektizmov v proizvedeniâh V.M. Šukšina*. Barnaul: Izdatel'stvo AltGU [Воробьева Ида Александровна. 2002. *Словарь диалектизмов в произведениях В.М. Шукшина*. Барнаул: Издательство АлтГУ].

Opracowania

- Bartwicka Halina. 2012. *Kreatywność językowa autorów a proces przekładu*. W: „Przekład – Język – Kultura”. T. III. Red. Lewicki R. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej: 41–48.
- Bednarczyk Anna. 1997. *Co się działo, zanim „trzeci kur” zapiał po polsku?* W: *Komizm a przekład*. *Studia o przekładzie*. Red. Fast P. Katowice: „Śląsk”: 169–181.

- Gierczyńska Danuta. 1996. *Z zagadnień przekładu rosyjskiej „prozy wiejskiej” na język polski*. „Słupskie Prace Humanistyczne” nr 15a: 41–47.
- Lewicki Roman. 1986. *Przekład wobec zjawisk podstandardowych. Na materiale polskich przekładów współczesnej prozy rosyjskiej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Lopatin Vladimir Vladimirovič. 1973. *Roždenie slova. Neologizmy i okkazyional'nye obrazovaniâ*. Moskva: Izdatel'stvo „Nauka” [Лопатин Владимир Владимирович. 1973. *Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования*. Москва: Издательство „Наука”].
- Lykov Aleksej Georgievič. 1976. *Sovremennââ russkââ leksikologiâ (russkoe okkazyional'noe slovo)*. Moskva: „Vysšaâ škola” [Лыков Алексей Георгиевич. 1976. *Современная русская лексикология (русское окказиональное слово)*. Москва: „Высшая школа”].
- Mar'in Dmitrij Vladimirovič. 2004. *Filologičeskij metod predstavleniâ perevoda sekvencii tekstov (na materiale sbornikov perevodov rasskazov V.M. Šukšina V. Shukshin. Stories From a Siberian Village)*. Kemerovo: Kemerovskij gosudarstvennyj universitet [Мар'ин Дмитрий Владимирович. 2004. *Филологический метод представления перевода секвенции текстов (на материале сборников переводов рассказов В.М. Шукшина В. Шукшин. Stories From a Siberian Village)*. Кемерово: Кемеровский государственный университет].
- Mocarz Maria. 2001. *Transformacje leksykalne w przekładzie wyrazów kategorii stanu*. W: *Konfrontacja języków słowiańskich na poziomie leksyki, słowotwórstwa i składni*. Red. Czerwiński P., Borek M. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego: 216–223.
- Moraru Mihaela. 2000. *Proza V.M. Šukšina v interpretacii rumyńskich perevodčikov*. Buharest: Izdatel'stvo Buharestskogo universiteta [Морару Михаэла. 2000. *Проза В.М. Шукшина в интерпретации румынских переводчиков*. Бухарест: Издательство Бухарестского университета].
- Pędyczak Stefan. 1984. *O rozwoju zasobu frazeologicznego współczesnego języka rosyjskiego*. Warszawa–Wrocław: PWN.
- Tvorčestvo V.M. Šukšina: *Ėnciklopedičeskij slovar'-spravočnik*. 2004–2007. T. I–III. Red. Čuvakin A.A. Barnaul: Izdatel'stvo AltGU [Творчество В.М. Шукшина: *Энциклопедический словарь-справочник*. 2004–2007. Т. I–III. Ред. Чувакин А.А. Барнаул: Издательство АлтГУ].

Summary

Vasily Shukshin's Occasionalisms in Polish Translation

The article is concerned with Shukshin's occasionalisms and their Polish equivalents extracted from translations done by I. Bajkowska, Z. Gadzinianka, T.G. Lipszyc, E. Niepokólczycka, I. Piotrowska, B. Reszko, and A. Tyszkowska. The study material consists of 43 equivalents and is presented in three separate groups referring to structural-and-semantic, semantic as well as affixational occasionalisms. The author claims that the most common translation equivalents are either neutral or colloquial units belonging to the lowest register, for they are the most frequently used regardless of the type of occasionalisms.

Key words: occasionalism, Shukshin's language, translation equivalent, the Russian language, the Polish language

Kontakt z Autorem:
atrn100@gmail.com